

ПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА 1921 – 1923 ТА 1932 – 1933 РР.: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

Історія українського селянства є важливою складовою всієї української минувшини. Її вивчення є важливим та актуальним завданням сьогодення хоча б тому, що Україна з давніх-давен була аграрною країною. Серед різних аспектів, що потребують аналізу, не останнє місце належить податковій політиці радянської влади в українському селі у 1921 – 1923 рр. та 1932 – 1933 рр. Так, перспективним напрямом, на наш погляд, є дослідження проблеми податкових платежів 1921 – 1923 та 1932 – 1933 рр., зокрема тих його особливостей, які стосуються українського селянства. Науковий інтерес до окресленої теми зумовлений також відсутністю конкретних робіт, у яких би з'ясовувалися ці питання. З огляду на це автор статті ставить за мету дослідити форми стягнення податків в українському селі у 1921 – 1923 та 1932 – 1933 рр. Об'єкт вивчення – податкова політика більшовиків в українському селі у 1921 – 1923 та 1932 – 1933 рр., предмет – податкові платежі українського селянства.

Обрана тема вже частково представлена в історичній літературі. До питання податкової політики радянської влади в українському селі в окреслений період зверталися В. Даниленко [2], С. Корновенко [5], Н. Тепцов [11], А. Толкушин [12].

Побудова народного господарства в Радянській Україні протягом 1920 – 1930-х рр. супроводжувалася трагічними подіями – голодом 1921 – 1923 та голодомором 1932 – 1933 рр. Неприховану роль у цьому відіграла податкова політика радянського уряду, яка активно застосовувалася у зазначений період в Україні. Політика „воєнного комунізму”, згортання непу, колективізація утвердили в УСРР безринкову економіку, що зумовило падіння товарності сільського господарства. Побудова аграрного сектору на засадах соціалізму передбачала зрівняння в правах всього сільського населення методом викоринення селянина-власника, а засобом здійснення такої політики стали податки.

У роки голоду 1921 – 1923 рр., який охопив українське село, більшовики, щоб уникнути „паніки” серед місцевого населення, проголосили курс на вироблення заходів, спрямованих на подолання кризи. На відміну від голоду 1921 – 1923 рр. під час голодомору 1932 – 1933 рр. про такі заходи не йшлося, а навпаки влада всіляко намагалася виправити „помилки, допущені під час хлібозаготівель” [9, 39].

Важливе місце серед таких заходів у роки голоду 1921 – 1923 посіло створення продовольчих та насінневих фондів, джерелом яких мав стати продподаток. На VI Всеукраїнській конференції КП(б)У було зазначено, що продподаток в Україні запроваджувався формально, насправді зберігалася продрозкладкова система хлібозаготівель [5, 66]. Норми сплати податку встановлювалися для окремих районів місцевими органами влади, які виходили із розрахунків Наркомпроду РСФРР, а не за результатами оподаткування селян. Для губерній, у яких було зібрано врожай, норми податку

були посильними, а неврожайні – виконати податок не змогли.

Невідповідність планів хлібозаготівель реальному станові зумовила застосування примусових методів вилучення продподатку, притаманних політиці „воєнного комунізму”, які в подальшому перетворилися на гасло уряду: „уміння взяти”, притаманні як 1921 – 1923, так і 1932 – 1933 рр. Знову було запроваджено продрозверстку для хліба, заборонено вільну торгівлю, уведено примусовий порядок фінансових заходів. Встановлювалася кругова відповідальність селян за виконання продподатку.

Селяни, які не мали можливості сплатити податок, підлягали штрафним санкціям, позбавлялися волі строком від двох тижнів, розмір штрафу коливався від 1/5 до 1/10 норми податку, мали місце й примусові роботи (строком 1 місяць) або конфіскація майна [5, 67].

Незважаючи на каральні заходи, виконати плани продподатку було не можливо. План хлібозаготівлі на 1921 р. становив 117 млн пуд., восени він був зменшений до 81,5 млн пуд. Фактично на селі було зібрано 74,9 млн пуд. зерна [3, 199].

Відповідно до декрету „про заміну продрозверстки продподатком”, відсоткова ставка податку з селянського господарства обраховувалася згідно із кількістю всієї орної та сінокісної землі, тобто всієї засіяної та недосіяної площі. Обкладалися ярві, пар, луки. У неврожайних районах продподатку підлягали лише збільшені у двічі реально засіяні землі [5, 75].

У 1932 – 1933 р. було відновлено припинений законом від 1 січня 1924 р. „сільськогосподарський податок натурою”. Відтепер селяни мали здавати за встановленими державою цінами: зерно, м’ясо-молочну продукцію, яйця тощо. Що стосується хлібоздачі, то обсяги обов’язкових поставок визначалися не за комірною (наявною), а біологічною врожайністю [13, 144].

У березні 1922 р. декретом ВЦВК та РНК СРСР „встановлювався одноразовий загальногромадський податок для допомоги сільському господарству та ліквідації наслідків голоду”. Сплачувало його все працездатне населення неушкоджених голодом районів в розмірі 1 крб. золотом [5, 68]. На відміну від зазначеного вище податку запровадженого на допомогу голодуючим 1921 – 1923 рр., 7 серпня 1932 р. уведено в дію постанову ЦВК та РНК СРСР „Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення громадської (соціалістичної) власності”, яка була своєрідним заходом судової репресії за будь-які спроби селян врятуватися від голодомору [7, 2].

25 травня 1922 р. постановою „Про грошовий подвірний податок для не міських поселень для забезпечення місцевих потреб” було зроблено спробу впорядкувати місцеві бюджети. Таку ж мету передбачав „одноразовий збір на потреби культурного та житлового будівництва”, який протягом 1932 – 1933 рр. перетворився на постійний вид податку, що диференціювався за категоріями селян. Так, зокрема, в середньому по Україні колгоспники, звільнені від сплати сільськогосподарського податку (СГП), сплачували 11 крб., колгоспники, що сплачували СГП, – 17 крб., одноосібники, звільнені від СГП, – 14 крб., т.зв. куркулі – 42 крб.

Поряд з обов’язковими стягненнями у 1932 – 1933 рр. в українському селі діяв одноразовий податок на одноосібні селянські господарства, спрямований прищвидшити „виконання задач, що стояли на шляху завершального періоду соціалістичної перебудови села” [2, 227].

Поряд із примусовим залученням селян до сплати податків, діяла й своєрідна допомогою-підтримка, що виявлялася у наданні пільг та спрощень. Ще в грудні 1921 р. XI конференція РКП(б) визначила завдання „спрощення, об'єднання та полегшення селянству умов сплати державних повинностей, більш справедливого їх розподілу” [6, 302]. На підставі цього рішення 17 березня 1922 р. ВЦВК видав декрет про єдиний натуральний податок на 1922 – 1923 р., який замінював продподаток, який мав на меті скасувати дрібність та чисельність продподатку 1921 р. Замість багаточисельності податкових одиниць залишилися шість: хліб, насіння, картопля, сіно, м'ясо, масло. Це дало змогу селянству сплачувати податок продукцією за своїм вибором, враховуючи спеціалізацію господарства. Новий закон передбачав деякі пільги, зокрема, деяким категоріям селян скасовувалася недодача за продподаток 1921 р., а за своєчасне виконання податку його загальний розмір зменшувався на 10 % [1].

У 1932 – 1933 рр. мав місце одноразовий сільськогосподарський податок, який головним чином регулював співвідношення колгоспних та одноосібних селянських господарств. Відповідно до законів про сільськогосподарський податок від 4 травня 1932 та 31 травня 1933 рр., найбільший податковий тягар припадав на т.зв. куркульські господарства. Протягом оподаткованого року було внесено зміни у визначення норм прибутковості. Зокрема, у 1932 р податок вираховувався з га ріллі, а у 1933 – із площі засіву, встановленої для кожного господарства [8, 20]. Таким чином, селянин сплачував податок не за фактично отриманим прибутком після збору врожаїв, а за площею землі, яку він засівав.

Ще одним джерелом надходження засобів допомоги голодуючим 1921 – 1923 рр. стали натуральні податкові відрахування з селянських господарств, так звані двофунтові нарахування до продподатку. Їхній розмір коливався від 1 до 3 фунтів на кожний двір [4]. 2 листопада 1922 р. вийшов декрет „Про впровадження загальногромадського податку на відновлення селянського господарства” [10, 486]. Кошти, отримані від податку, мали бути використаними для заготівлі мінеральних добрив, необхідних у зв'язку із скороченням поголів'я худоби, йти на відновлення скотарства, інтенсифікацію сільського господарства та створення зрошувальних каналів на Півдні України.

Слід відзначити, що на відміну від голоду 1921 – 23 рр., в українському селі в умовах голодомору 1932 – 33 рр. податкова система практично ліквідувала будь-які пільги для селян. Прикладом чого слугували масові виходи селян із колгоспів. Помітне місце в податковій системі 1932 – 1933 рр. посідало самооподаткування, яке за часів голодомору набуло ознак „джерела соціалістичного нагромадження”. Закон про самооподаткування від 8 вересня 1932 р. передбачав, що зібрані під час самооподаткування кошти повинні спрямовуватися лише на культурно-господарські потреби села. Таким чином, самооподаткування із добровільного стягнення перетворилося на звичайну кампанію масового вилучення коштів із сільського населення.

Негативний наслідок для розвитку аграрного сектору економіки у 1932 – 1933 рр. мали постанови від 17 вересня 1932 р. „Про стягнення податкових та неподаткових платежів” та від 27 квітня 1933 р. „Про порядок примусового вилучення податкових та неподаткових стягнень”. Відповідно до цих документів місцеві органи влади отримали право часткової або повної конфіскації майна боржника за несплату податків.

Отже, 1921 – 1923 та 1932 – 1933 рр. стали серйозним випробуванням нових методів податкового обкладання сільського населення. З одного боку було впроваджено механізм врегулювання та подолання кризової ситуації, а з іншого – селянство було позбавлене будь-яких спроб як самостійного, так і законного врегулювання обставин, що склалися на початку 30-х років. За умов голодомору радянська влада не зменшила податковий тягар для селян УСРР.

1. *Беднота. – 1922. – № 1226.*
2. *Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті рр. – К.: Либідь, 1991.*
3. *Збірник узаконень України – 1922. – № 12.*
4. *Збірник узаконень України – 1922. – № 31.*
5. *Корновенко С.В., Лазуренко В.М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. – Черкаси, 2004.*
6. *КПРС в резолюціях та рішеннях съездів, конференцій, пленумів ЦК. В 10 т. М. – Т. 2 1917 – 1922.*
7. *Лавренко М. Два колоски // Місія України. – 1972. – Ч. 1 (29).*
8. *Новый закон про єдиний сільськогосподарський податок. // Радянська Україна. – 1933. – № 6.*
9. *Портрет темряви: свідчення, документи і матеріали у двох книгах. – Кн. 1. – Київ – Нью-Йорк: В-во М. П. Коць, 1999.*
10. *Правда. – 1922. – 24 листопада.*
11. *Тепцов Н. В. Аграрная политика на крутых поворотах 20-х – 30-х годов – М.: Изд-во Знание, 1990.*
12. *Толкушин А. В. История налогов в России. – М.: Юристъ, 2001.*
13. *Финансы СССР за XXX лет. – М.: Государственное финансовое издательство СССР, 1947.*

О. Вільховик

ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК БІЛЬШОВИЦЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НА СЕЛІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СЕЛЯНСЬКИЙ СОЦІУМ

Одним з яскравих проявів складних взаємин українського селянства з радянською владою у 1920-ті роки був селянський опір політиці більшовиків в аграрному і продовольчому питаннях. Цей опір традиційно розглядається радянською історіографією здебільшого як проста сукупність контрреволюційних виступів так званого куркульства проти нової, нібито народної держави. Лише в останні роки з'явилися наукові публікації, які більш об'єктивно аналізують, з одного боку, опір селян становленню тотального режиму в Україні, а з іншого – каральну політику більшовиків щодо сільського населення. Так, у книзі „Органи державної безпеки на Полтавщині (1919-1991)” автори, характеризуючи перше десятиліття становлення губернських органів державної безпеки, зазначають, що воно „було позначене тими ж червоними кольорами, що й уся наша вітчизняна історія на зламі століть”, а функції і методи їх діяльності „відповідали політичним завданням, які висувала правляча партія більшовиків” [1, 50]. Значний інтерес становить